

TOPLUMSAL DEĞİŞME VE SPOR*

Prof. Dr. Mahmut TEZCAN*

Toplumsal değişme ve spor ilişkisi, spor sosyolojisinin önemli konuları arasında yer alır. Bu konu, spora toplumsal bakışı ifade eder. Gerçekten spora geleneksel yaklaşımlar, genellikle sporun bireysel yönlerine, yani kalıtsal ve yetenekle ilgili yanlarına dikkati çekmişlerdir. Oysa sporun toplumsal yönleri de var ve günümüzde sporun toplumsal yönleri üzerinde daha fazla durulmaktadır. Spora toplumsal bakış, günümüzde birçok uzmanlık dalları oluşturmuştur. Spor tarihi, spor felsefesi, spor sosyolojisi gibi (9).

Bu bildiride toplumsal değişme ve spor ilişkisine genel olarak ve ülkemizle ilgili yönleri açısından değinilecektir.

Bilindiği gibi spor sosyolojisinde üç yaklaşım söz konusudur: *Tarihsel*, *Analitik* ve *Ampririk* (4). Bunlardan ampririk yaklaşım, II. Dünya Savaşından sonra gelişti ve 1960-1970 arasında hızla yayıldı. Bizim bildirimiz analitiktir.

Spor, sosyolojik bir olgudur. Sportif etkinlikler toplumsal ortamda gerçekleşir. Her spor kendine özgü ayırıcı bir alt kültürdür. Kendine özgü değerler, normlar ve dil geliştirmiştir (7).

Spor toplumsal bir kurumdur. Toplumdaki birçok kurumları etkiler (7).

Örneğin eğitim kurumunu etkilemesi, okullardaki sportif takımlar yoluyla. Bunlar akademik başarıdan daha yaygındır. Spor aileyi de etkiler. Aile üyelerinin spora yöneltilmesi bakımından. Siyaseti de etkiler. Politikacılar spor kutlamaları ve spordaki başarılarla özdeşleşmeye isteklidirler. Ekonomiyi etkiler. Atletik stadyumlar, arenalar, araçlara ödenen paralar bunun bir göstergesidir. Birçok dinsel örgütlerin her türden atletik programlar geliştirmeleriyle dinî etkiler.

*Ank. Üni. Eğitim Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi

* 11-12 Kasım 1990 tarihlerinde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ile İstanbul Alman Kültür Merkezi'nin düzenlediği "Spor Ahlakı ve Spor Felsefesine Yeni Yaklaşımlar" isimli sempozyuma sunulan bildirdir.

Sporun diğer kurumlarla ilişkileri toplumsal değişimleri uyarmaktadır.

Nedir *toplumsal değişme*? Toplumun yapısında meydana gelen değişimlerdir diyebiliriz. Toplumun yapısı, toplumsal kurumların belirlediği toplumsal ilişkilerden oluşur. İşte değişme, bu ilişkilerin değişmesidir. Başka bir deyişle, toplumun yapısını oluşturan toplumsal ilişkiler ağının ve bunları belirleyen kurumların değişmesi, toplumsal değişmedir.

Spor da toplumsal bir kurumdur. Hem toplumu etkilemekte, hem de kendini toplumdaki etkilenmektedir. Örneğin yeni spor türlerinin ortaya çıkması sporun toplumdaki etkilenmesinin bir yönüdür. Onun toplumu etkilemesi ise hangi yönlerden olmaktadır? Şimdi bu noktayı açıklayalım.

1. Sanayileşme Hareketi

Toplumun tarımsal düzenden sanayileşmeye geçişi sporu da etkilemektedir (7). Özellikle sporun yerel düzeyden ülke çapına yayılması sanayileşme hareketi ile kolaylaşmaktadır. Sporun ülke çapında örgütlenmesi, kurumsallaşması, uzmanlaşması, sanayileşme hareketi ile bağlantılıdır. Bu husus, çeşitli ülkelerde geçerli, evrensel niteliktedir.

2. Kentleşme Hareketi

Sanayileşmenin beraberinde getirdiği kentleşme olgusu, sporu, spora ilgiyi arttıran en önemli en önemli gelişmelerden birisidir. Bu ilginin artışı, kent ortamında sporun hem meslekleşmesi ve hem de amatör olarak ele alınması bakımından söz konusudur (7). Sporun kamu ve özel kesim, belediye, gönüllü kuruluşlarca örgütlenmesi kentin geliştirdiği bir husustur. Örgütlü spor kentlerde toplanmış olup, spora katılım ve spor seyircisi için pazar, kentlerde gelişmiştir.

Spor, kentte, eğlence ve boş zaman değerlendirilmenin temel kaynağıdır.

Çalışma saatleri ile boş zamanın farklılaşması, birbirinden ayrılması kent ortamında gerçekleşmiştir. İşte bu farklılaşma ile sporda gelişmeler olabilmektedir.

3. Teknolojik Değişmeler

Teknolojik devrimle sporda büyük gelişmeler kaydedildi. Teknolojik gelişmeler, sporu, ulaştırma, iletişim ve araç-gereçler yönünden etkilemiştir (7).

Ulaştırma yönünden, spor, yersel yörelerden merkezlere, tüm topluma transfer olmuştur. Ayrıca tüm toplumda spor olayının yaygınlaşmasına yol açmıştır. Seyahat kolaylıkları ile spor, ülkenin en ücra köşelerine kadar gidebilmiştir.

İletişim de sporu etkilemiştir. Ulaştırmanın gelişmesi, iletişim araçlarının yaygınlaşması, iletişimi kolaylaştırmıştır. İletişimin yansımaları, sporu da etkilemiştir.

Araç ve gereçler de teknolojik gelişme ile spor bakımından çeşitlenmiş ve kitlelere yaygınlaşmıştır. Araç gereçlerde sayıca ve nitelikçe mükemmelleşme olmuştur. Spor araçları gelişmiştir.

Böylece, ülke çapında takımlar kurulması, takımlar arası yarışlar yaygınlaşmış oldu.

4. Kitle İletişim Araçları

Tüm kitle iletişim araçları sporu geniş ölçüde etkilemiştir. Örneğin radyoda maç nakilleri, spor haberlerinin sürekli verilmesi, kitleleri etkilemiştir. Basında sporun yer alması da bir başka gelişmedir. Örneğin gazetelerde sırf spor sayfaları yer almış, spor yazarları yorumlar yapmış, spor olayları, yarışmalar en ayrıntılı biçimde açıklanmıştır. Hatta ülkemizde sadece sporu konu alan gazeteler ve dergiler yayınlanmaya başlamıştır. Sporla ilgili popüler kitaplar da önemli katkılarda bulunmaktadır. Ayrıca bir spor basını oluşmuştur. Filmler de sporun yaygınlaştırılması bakımından Tv. den önce çok önemli katkılarda bulunmuştur. Bunların yanında televizyonun spora katkısı üzerinde ayrıca durmak gerekir. Ülkemizde Tv. nin yaygınlaşması ile spor bakımından büyük bir canlılık oluşmuştur.

5. Boş Zamanın Artışı

Çalışma saatleri, günümüzde giderek azalmaktadır (11). Sendikalar etkinliklerle, özellikle bazı iş kollarında sekiz saatlik çalışma, altı saate inmiş, hatta bazıları dört saate indirilmeye çalışılmaktadır. Bu husus, insanların spora zaman ayırmalarını kolaylaştırmaktadır. Böylece, spor yapmayı belirleyen etmenlerden birisi olan boş zamanın artışı ile insanlar spora yönelmiştir.

6. Gelir Düzeyinin Artışı

İnsanların gelir düzeyleri de giderek artınca spor da bundan payını almaktadır. Yani spora katılım için gerekli araç gereçleri satın alabilme, maça gitme gibi sportif harcamalar da artmaktadır. Yaşam düzeyinin

gelişmesi sonucu bundan spor da etkilenmiştir. Sportif ayakkabılar, spor giyim, çantalar, eşofmanlar gibi sportif eşyalar, artık insanların günlük harcamalarının bir kısmını oluşturmaktadır.

7. Toplumsal Hareketlilik Aracı Olarak Spor

Spor, günümüzde bir toplumsal hareketlilik aracı olmuştur (1). Bu husus hem diğer ülkeler, hem de ülkemiz açısından sözkonusudur. Ülkemizde artık sporu meslek olarak icra edenler, oldukça yüksek gelir elde etmektedirler. Bu nedenle yetenekli kişiler bu alana kaymaktadırlar. Bu husus onlar için yukarı doğru hareketlilik olmaktadır. Artık ana babalar, çocuklarının sporcu olmalarına razı olmakta, sporu bir meslek olarak kabul etmektedirler.

8. Spor Eğitiminin Yaygınlaşması

Dünyada ve ülkemizde sporcu yetiştiren kurumların sayısının artışı, bir başka toplumsal değişimdir. Gerek lise düzeyinde, gerekse üniversiter düzeyde sporcu yetiştiren kurumlar artmaktadır. Buralardan yetişen elemanlar, hem profesyonel olarak sporculuk mesleğine sahip oluyorlar, hem de amatör sporun yaygınlaşmasına yol açıyorlar.

Ülkemizde spor liseleri, üniversitelerin sayısının artışı ve beden eğitimi bölümlerinin de sayısının artışına yol açmış, ayrıca tüm üniversitelerde spor dersleri zorunlu duruma getirilmiştir.

9. Yabancılaşmayı Önleme

Bugün, Avrupa ve A.B.D. de sanayileşmenin, bireyciliğin yarattığı yaygın yabancılaşma olgusu, insanları spora teşvik ederek giderilmeye çalışılmaktadır. İnsanların işlerinden soğuması, ilgisizlik, bireyin yaratıcı gücünün inkârı ve soyutlanma, spor etkinlikleriyle giderilmeye çalışılmaktadır. Özellikle yabancılaşan insanlar, bir spor kulübüne bağlı olarak aidiyet duygusunu tadarak yabancılaşmadan uzaklaşmaktadırlar. Böylece topluma bağlı insanlar yaratılmasında spordan yararlanılmaktadır ki bu da bir toplumsal değişimdir.

10. Uluslararası Bütünleşme

Spor, uluslararasıdaki çeşitli yarışmalarla birbirleriyle bütünleşmekte, uluslararası ilişkileri olumlu yönde etkilemektedir. Ülkemizin Avrupa takımları ile yarışmalara katılması Avrupa ile bütünleşmenin bir aracı olmuştur ki bu husus, toplumsal değişimdir. Olimpiyatlar vs. gibi uluslararası, kıtalar arası yarışmalar da bu niteliktedir. Uluslararası dayanışma yönünden de sporun bir anlamı vardır.

11. Ulusal Düzeyde Dayanışma, Kaynaşma

Ulusal düzeyde dayanışmayı, çeşitli ırklar, etnik gruplar, sınıflar-
arası kaynaşmayı, bütünleşmeyi, yakınlaşmayı sağlamak bakımından
da spor, toplumsal değişme yaratabilmektedir. Böylece spor bir barış
aracı olmaktadır (5).

12. Değer Değişmeleri

İnsanların spora karşı olumsuz tutumları ve değerleri de zamanla
olumlu yönde değişmektedir. Özellikle günah vs. gibi dinsel görüşler ve
boş inançlar olumlu yönde değişmektedir. Kilisenin spora yer vermesi,
müsaade etmesi sporun gelişmesine dinsel katkıyı sağlamıştır. Ülkemiz-
de de spora ilişkin boş inançlar artık olumlu yönde değişmiştir (11).

13. Herkes İçin Spor

Spor, başlangıçta, egemen sınıfların, yâni üst sınıfların bir uğraşısı
idi.

Eskiden sporda sınıf ayrımı gözetilen toplumlarda bazı sporlar soy-
lular ve yüksek sınıftan olanlar için, diğer bazı sporlar ise halktan kişi-
ler için uygun görülüyordu. İngiltere’de avcılık, Ortaçağda halka yasak,
soylu sporu idi. Ath spor da öyleydi. Kılıç, tenis, kriket de sadece soylu-
lara özgü idi.

A.B.D.’de tenis ve golf, sıradan bir vatandaşın oynadığı spor de-
ğildi (6).

Bugün spor, artık bazı sınıfların ayrıcalığı olmaktan çıkmıştır. Spor
herkes içindir anlayışı bugün egemen olmuştur (8). Böylece kitle sporu
ortaya çıkmıştır. Kuşkusuz bu husus, seyirlik değil, etken, katılımlık
bakımından söz konusudur. Ulu önder Atatürk de bu hususu “Esas
olan, bütün her yaştaki Türkler için beden eğitimini sağlamaktır” biçiminde ifade etmiştir.

14. Sporda Cinsel Farklaşmanın Azalışı

Özellikle kadınlar, geçmişte, sporda yer almıyordu. Hareketsizlik,
kadınlar için doğal bir durum olarak nitelendirilmişti (8). Gelenekler,
kadına bağlanan değerler, onların spora karşı ilgisizlikleri, bu alanın er-
keklerle özgü bir etkinlik olarak görülmesini sağlamıştır. Günümüzde her-
kes için spor anlayışının yaygınlaşması ile sporda cinsel farklılaşma da
azalmıştır. Ülkemizde de bu husus gerçekleşmektedir. Atatürk’de spor-
da cinsel farklılaşmayı kabul etmiyordu. Örneğin O, “Ata, en çok ve en
iyi binen Türk erkekleri değildir; Türk kadını da bu işi iyi bilir” der (10).

15. Turizmin Gelişmesi

Sporun toplumsal yaşama etkilerinden birisi de, turizmi canlandırması, turizm sanayisini etkilemesidir. Özellikle sportif yarışmalar sırasında iç turizm bir canlılık kazanmaktadır. Maçlara gidenler, hafta sonlarında en yakın yerlere karşılaşmaları izlemeye gidenler turizmi etkilemektedir. Hatta dış turizm de belirli ölçüde etkilenmektedir. Turizm, kültür alışverişine yol açarak değişik yerleşim merkezlerinde toplumsal değişmelere neden olmaktadır. Sporcuların ziyaretleri aracılığı ile tarihi ve turistik yerler tanıtılmaktadır (5).

16. Sağlıklı Yaşam İçin Spor

Büyük kentlerimizde etkili olan sağlıklı yaşam için spor anlayışı da önemli değişmelere yol açmıştır. Artık sokakta koşan insanlara rastlıyoruz. Spor salonları çoğalıyor, insanlar, boş zamanlarında buralara gelerek spora yöneliyorlar.

17. Sporda Şiddet Hareketleri

Sporda şiddet hareketleri de bir toplumsal değişim olarak görülmektedir. Avrupa gibi gelişmiş ülkelerde bile bu tür hareketler zaman zaman görülmekte ve insanların ölümüne yol açan trajik sonuçlara varmaktadır. Ashnda bu tür fanatik hareketler, sporun felsefesine ve ruhuna aykırıdır. İşte ulusların çeşitli sportif karşılaşmalarda bu tür olaylara meydan vermeyecek önlemleri almaları da toplumsal değişmelere konu olmaktadır. Sporda şiddete başvurmanın nedenleri konusunda çok çeşitli açıklamalar yapılmaktadır. Genellikle bunahımlı insanların bu tür taşkınlıklara başvurdukları görülmektedir. Psikolojik bir boşalm, kitle psikolojisinin etkisi, grup dayanışması ve aidiyet duygusu vs. gibi çeşitli nedenler ileri sürülmektedir. Bunların hepsi de belirli ölçüde gerçeklik taşımaktadır. Kuşkusuz toplumlara göre de bu nedenler değişmektedir.

18. Aktif Sporun Geliştirilmesi

Ülkemizde boş zaman değerlendirme etkinliklerinin özelliklerinden birisi, etkinliklerin yapıcı, etken olmayıp, edilgen oluşudur. Spor bakımından da bu husus doğrudur. Yâni insanlarımız sporu aktif olarak yapamıyor, sadece seyrediyor. Oysaki kitleler için spor amacının benimsenerek sporu kitlelere aktif olarak yaymalıyız. Halk yüzmeli, futbol oynamalı, yürümeli, koşmalı. Bu konuda alanlar açılmalı ve spor örgütlerinin bu yönlendirmeyi yapması gerekir. Ayrıca çok sayıda işçi çalıştı-

ran özel ve kamu kuruluşlarının spor faaliyetlerini artırması, çalışanlara spor yolunu açması çalışmalarına hız verilmesi gerekmektedir. Mevzuatta var olan bu hükmün işletilmesi için gerekli önlemlerin alınmasında yarar görülmektedir.

Ülkemizde halkta artık bir spor bilinci yerleşmiştir. Bu bilinç daha çok kent düzeyinde etkin olmuştur. Sporun değerine, yararına inanılmıştır. Önemli olan husus, bu konuda gerek devletin, gerekse diğer kuruluşların yeterli hizmet sağlanmaları, bu konuda maddî olanaklar, personel (uzman sporcu), araç-gereç ve halka açık spor tesisleri ihtiyacı kısa zamanda gerçekleştirilmelidir. Böylece, sporun yol açtığı bazı toplumsal değişmelerin hızlanacağı kuşkusuzdur. Bu hususta 6. Beş Yıllık Kalkınma Plânında yer alan sporla ilgili maddelerin kamu kesimince uygulanmasına titizlikle çaba sarfedilmesi gerekmektedir.

Kaynaklar

1. Erkal, Mutsafa: Sosyolojik Açından Spor. İstanbul, 1982, Filiz Kitabevi.
2. Gür, Ali: Spor ve Sosyal Sınıflar. İstanbul, 1979.
3. Hiçyılmaz, Ergun: Niçin Kitlesiz Spor Değil? İstanbul, 1984.
4. Krawczyk, Zibgniew: "Theoretical Dilemmas in the Sociology of Sport", Int. Rev. for Soc. of Sport, 25/1 (1990), München.
5. Keten, Mustafa: Türkiye'de Spor. Ankara, 1974.
6. Özbaydar, Sahri: İnsan Davranışının Sınırları ve Spor Psikolojisi. İstanbul, 1983, Altın Kitaplar.
7. Ritzer, George; Kammayer, Kenneth; Yetman, Norman Sociology. U.S.A. 1979.
8. Tezcan, Mahmut: "Sporda Cinsel ve Toplumsal Sınıf Farklaşması", Eğitim ve Bilim, Cilt 7, Sayı 41, Ocak 1983, T.E.D. Yayını.
9. Tezcan, Mahmut: Spor Sosyolojisi Hakkında, Pedagoji Dergisi, Sayı 2, İstanbul, 1984, İst. Üni. Edebiyat Fak. Eğitim Bil. Böl. Yayını.
10. Tezcan, Mahmut: "Atatürk'ün Eğitim Anlayışına Felsefi ve Sosyolojik Bir Yaklaşım", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Cilt V, Temmuz 1989, Sayı 15.
11. Tezcan, Mahmut: Boş Zamanlar Sosyolojisi. Ankara, 1977.